

Розділ «Право»
Section Law

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.104>

УДК 346.9

Вікторія РЕЗНІКОВА, чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.,
завідувач кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
© orcid.org/0000-0003-0149-0710

УНІФІКАЦІЯ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ДІАЛЕКТИКА ПРОТИРІЧ ЧИ СИНЕРГІЯ РОЗВИТКУ

Ключові слова: судочинство, правосуддя, судовий процес, господарське судочинство, господарський процес, основні засади (принципи) судочинства, уніфікація, спеціалізація, євроінтеграція, *acquis* ЄС.

Досліджено співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві як взаємопов'язаних напрямів розвитку сучасної системи правосуддя. Проаналізовано їх значення для забезпечення ефективного судового захисту прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин, визначено оптимальну модель інституційної організації господарської юрисдикції з урахуванням європейських стандартів правосуддя. Розкрито зміст понять уніфікації та спеціалізації в процесуально-правовому і господарсько-процесуальному аспектах, а також понятійно-категоріальний апарат. Розглянуто сучасні тенденції цифровізації правосуддя та процедурної уніфікації судового співробітництва в Європі. Аргументовано, що нормативне регулювання ЄС та міжнародні стандарти правосуддя не підтверджують дихотомічного підходу до співвідношення уніфікації та спеціалізації. Підсумовано, що перспективним напрямом розвитку господарського судочинства в Україні є не інституційне розчинення господарської юрисдикції в цивільному процесі, а її подальший розвиток як спеціалізованої юрисдикції в межах єдиного конвенційно-європейського стандарту правосуддя. Обґрунтовано модель динамічного балансу уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві як концептуальної основи модернізації господарського судочинства України.

Вступ. Господарське судочинство України нині функціонує в умовах одночасної дії кількох потужних трансформаційних чинників, сукупний вплив яких змінює не лише практику розгляду господарських спорів, а й саме концептуальне розуміння місця цієї юрисдикції в системі правосуддя. Йдеться про тривалу дію правового режиму воєнного стану, який запроваджений Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 і продовжується досі; наслідки масштабної процесуальної уніфікації, здійсненої Законом України від 03.10.2017 № 2147-VIII; новий етап

Ц и т у в а н н я: Резнікова В. Уніфікація та спеціалізація в господарському судочинстві: діалектика протиріч чи синергія розвитку. *Економіка та право*. 2026. № 3. С. 104—124. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.104>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

трансформації матеріально-правового підґрунтя господарювання у зв'язку з втратою чинності Господарським кодексом України (далі ГК України) на підставі Закону України від 09.01.2025 № 4196-ІХ; євроінтеграційну переорієнтацію правової системи України після надання їй 23.06.2022 статусу держави — кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі ЄС). Кожен із названих чинників окремо вже мав би системоутворювальне значення, однак саме їх накладення у часі породжує нову конфігурацію наукової проблематики, у центрі якої перебуває співвідношення уніфікації та спеціалізації господарського судочинства.

Воєнний стан надав проблемі співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві виразного прикладного значення. В умовах збройної агресії російської федерації господарські суди були змушені адаптувати здійснення правосуддя до безпекових обмежень, проблем інфраструктури та енергетики, цифровізації комунікації з судом, релокації учасників процесу та появи масиву спорів, пов'язаних із форс-мажором, невиконанням зобов'язань, втратою майна і відновленням господарської діяльності. Це засвідчило, що для господарських спорів особливо важливою є юрисдикція, здатна поєднати загальні стандарти справедливого суду зі спеціалізованою чутливістю до потреб господарського обороту. Водночас воєнний контекст не створив цієї проблеми, а лише загострив суперечності, закладені попереднім етапом процесуальної реформи, який істотно зблизив господарський, цивільний та адміністративний процеси, їх основні засади (принципи), понятійний апарат і ключові процесуальні конструкції. Проте збереження окремого Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК України), системи господарських судів і Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду свідчить, що законодавець не відмовився від спеціалізації, а трансформував її формат. У результаті склалася модель уніфікованої процесуальної форми за збереження спеціалізованої юрисдикційної природи господарського судочинства.

Додаткового поштовху дискусії надала втрата чинності ГК України. Після 28.08.2025 питання полягає вже не в тому, чи виправдана спеціалізація існуванням окремого кодифікованого акта, а чи має господарське судочинство самостійну цінність як форма розв'язання спорів у сфері професійного господарського обороту. За цих

умов визначальним стає не формально-кодифікаційний, а функціонально-юрисдикційний критерій: здатність суду компетентно, оперативно й передбачувано розглядати складні господарські спори.

Євроінтеграційний вектор не дає підстав для ототожнення модернізації правосуддя з відмовою від спеціалізації. Європейський досвід свідчить про існування різних моделей комерційного правосуддя: спеціалізація може реалізовуватися як через створення окремих комерційних судів, так і через функціонування спеціалізованих палат або підрозділів у межах загальної судової системи. Відповідно, орієнтиром є не механічна уніфікація процесуальних форм, а збалансоване поєднання єдиних стандартів справедливого суду (*fair trial*) зі спеціалізованою професійною компетентністю суду там, де цього потребує предмет спору.

За таких умов дослідження уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві не може зводитися до вибору між двома нібито взаємовиключними моделями. Уніфікація забезпечує єдність базових процесуальних гарантій і стандартів судового захисту, тоді як спеціалізація забезпечує їх адаптацію до економічної (господарської) природи спорів, специфіки доказування та потреб професійного господарського середовища. Тому предметом аналізування має бути не протиставлення уніфікації та спеціалізації, а умови їх нормативної й інституційної сумісності в сучасній моделі господарського судочинства України.

Проблема цього дослідження полягає у з'ясуванні, чи розглядати уніфікацію та спеціалізацію господарського судочинства як взаємовиключні тенденції розвитку або як взаємопов'язані механізми модернізації правосуддя, кожен із яких виконує власну системну функцію. Йдеться про встановлення здатності господарського судочинства зберігати автономну функціональну ідентичність за умов уніфікованої процесуальної форми, оновленого матеріально-правового середовища після втрати чинності ГК України та інституційної інтеграції касаційного перегляду в межах єдиного Верховного Суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній і зарубіжній юридичній науці проблему співвідношення уніфікації та спеціалізації судочинства досліджували фрагментарно й нерівномірно. Найчастіше предметом окремого аналізування були або питання спеціалізації

судової системи, судів і суддів, або проблематика зближення процесуальних форм, гармонізації процесуальних принципів і стандартизації процедурних інструментів. Натомість саме взаємодію цих двох тенденцій у сфері господарського судочинства лише в новітній період почали осмислювати як самостійну наукову проблему. Ситуація пояснюється тим, що господарське судочинство перебуває на перетині нормативної та функціональної логіки: з одного боку, воно належить до єдиної системи правосуддя та підпорядковане загальним конституційним і конвенційним стандартам справедливого суду, з іншого — обслуговує специфічну сферу господарського обороту, в якій розв'язання спору безпосередньо впливає на стабільність договірних зв'язків, оборот капіталу, кредитний ринок, інвестиційну активність, платіжну дисципліну, загальний рівень трансакційних витрат у господарському середовищі тощо. Саме тому проблема уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві не може бути зведена ані до суто організаційного питання моделі судоустрою, ані до техніко-юридичного питання побудови процесуальних норм. Вона має комплексний, інституційно-процесуальний та економіко-правовий характер.

Вітчизняна правова доктрина, особливо в контексті новітнього етапу судової та процесуальної реформи, сформувала щонайменше два базові напрями осмислення цієї проблематики. Перший зорієнтований на обґрунтування самостійної цінності господарського процесу та необхідності збереження спеціалізованої господарської юрисдикції як форми професійно компетентного й економічно ефективного розгляду спорів, що виникають у сфері господарювання. Другий напрям виходить із пріоритету уніфікації фундаментальних процесуальних засад (доступу до суду, змагальності, пропорційності, розумних строків, процесуальної економії, цифровізації та ефективного управління справою тощо) як елементів єдиного стандарту правосуддя в державі, сумісного з європейськими орієнтирами розвитку цивільної юстиції. Водночас сучасний стан досліджень свідчить, що наведені підходи дедалі рідше подають як взаємовиключні. Навпаки, простежується рух до складнішої аналітичної моделі, у межах якої уніфікація розглядається на рівні загальних принципів і базових процесуальних механізмів, а спеціалізація — на рівні юрисдикції, предмет-

ної компетенції, внутрішньої організації суду, складу суддів та адаптації процедур до природи господарського спору.

Концептуальним орієнтиром тут є праці О. Беляневич [1, 2], у яких спеціалізацію обґрунтовано не як випадковий продукт законодавчої техніки, а як закономірну реакцію процесуальної форми на диференціацію матеріально-правового регулювання та особливості предмета судового захисту. Автор розвиває цю тезу щодо господарського процесу, пов'язуючи його функціональне призначення з охороною правопорядку в сфері господарювання та прямо наголошуючи на потребі збереження і поглиблення спеціалізації господарського процесу. Методологічна цінність цього підходу полягає в тому, що він дає змогу побачити спеціалізацію не як відступ від єдності процесуального права, а як форму її функціонально виправданої диференціації. Інакше кажучи, єдність процесуального права не виключає внутрішньої неоднорідності його інструментів, якщо така неоднорідність зумовлена відмінностями у характері правовідносин, складі учасників спору, доказовій структурі справ і соціально-економічних наслідках судового рішення. Для господарського судочинства цей висновок має принципове значення, оскільки тут судові рішення нерідко виходять за межі індивідуального захисту права й виконує стабілізаційну функцію щодо господарського обороту.

Подібне за загальною спрямованістю, але виразніше компаративне аргументування запропонував О. Подцерковний [3]. У його дослідженні досвіду спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах переконливо показано, що спеціалізовані комерційні суди, так само як і спеціалізовані палати в межах загальних судів, є не винятком, а стійким різновидом інституційної організації правосуддя в справах, пов'язаних з господарською діяльністю. Важливим є висновок автора про те, що ефективність такої юрисдикції визначається не формальною назвою інституції, а концентрацією компетенції, накопиченням професійної експертизи, послідовністю практики та пристосованістю процедури до природи комерційного спору. Отже, предметом наукової оцінки має бути не абстрактна дилема «загальні чи спеціалізовані суди», а здатність конкретної моделі забезпечити швидке, компетентне й передбачуване розв'язання спорів у сфері госпо-

дарювання. Саме в цьому аспекті господарська юрисдикція набуває значення елементу економічної інфраструктури держави: що вища якість господарського правосуддя, то нижчі витрати на правову невизначеність і тим вища інвестиційна привабливість правопорядку.

Важливий теоретичний пласт становлять дослідження принципу спеціалізації судової системи загалом. Так, О. Саленко [4] обґрунтовує, що спеціалізація є однією з базових засад побудови судової системи поряд із територіальністю та інстанційністю, а її проява не зводяться лише до існування окремих спеціалізованих судів. Автор розрізняє спеціалізацію судів і спеціалізацію суддів, а також вказує на різні критерії її побудови: предметний, суб'єктний і функціональний. Це має безпосереднє значення для дослідження господарського судочинства, оскільки дає підстави відмежувати щонайменше три рівні спеціалізації: 1) інституційну, коли існує окрема господарська юрисдикція; 2) внутрішньоорганізаційну, коли спеціалізація реалізується через палати, колегії, постійні склади або спеціалізовані списки справ; 3) професійну, коли вирішальним є рівень компетентності профілізації суддів. Відповідно, питання про співвідношення уніфікації та спеціалізації повинне розв'язуватись не бінарно, а з урахуванням того, на якому саме рівні відбувається уніфікація і на якому зберігається чи поглиблюється спеціалізація. Уніфікація базових принципів не тотожна ліквідації спеціалізації судів, так само збереження спеціалізованої юрисдикції не виключає гармонізації процесуальних інститутів.

Окремий і методологічно значущий напрям досліджень пов'язаний з аналізуванням юрисдикції як способу реалізації спеціалізації. Так, В. Балюк та О. Намясенко [5] зауважують, що конфлікти між господарською, цивільною та адміністративною юрисдикціями відображають не просто технічні труднощі законодавчого розмежування компетенції, а глибшу проблему, адже послаблення спеціалізації починається там, де розмиваються чіткі критерії належності спору до певного виду судочинства. У цьому контексті спеціалізація виконує не лише організаційну, а й гарантійну функцію, оскільки забезпечує правову визначеність, передбачуваність процесуальної форми та відповідність судового розгляду природі спірного матеріального правовідношення. Для господарського судочинства це має особливе значення, тому що помилка в

юрисдикції або нестабільність критеріїв її визначення безпосередньо збільшує часові й фінансові витрати сторін, погіршує виконуваність контрактів і підвищує регуляторний ризик для бізнесу. Отже, надмірна або концептуально не продумана уніфікація може мати парадоксальний наслідок: замість підвищення єдності правосуддя вона здатна спричинити девальвацію юрисдикційної визначеності.

У новітніх українських дослідженнях дедалі чіткіше простежується інтеграційна лінія. У монографії «Завдання цивільного та господарського судочинства в Україні: теоретико-методологічні засади» [6] цивільне та господарське судочинство розглянуто як самостійні, але відкриті системи, що функціонують у межах єдиного простору здійснення правосуддя і спираються на спільні засади. Уніфікація набуває значення спільного аксіологічного та процедурного каркаса, що охоплює стандарти справедливого суду, належне управління процесом, доступність правосуддя, пропорційність процесуальних дій, диджиталізацію та ефективне виконання судових рішень. Спеціалізація ж фіксує ті особливості, які обумовлені об'єктом судового захисту, професійною природою спору, потребою в галузевих знаннях і вимогами до швидкості й передбачуваності розв'язання комерційних конфліктів. Саме така двошарова конструкція (єдність засад і диференціація режимів) видається найадекватнішою сучасному етапу розвитку господарського судочинства.

Зарубіжна правова доктрина й міжнародні аналітичні документи загалом підтверджують саме цю логіку. Із висновку № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів (далі КРЕС) [7] випливає, що спеціалізація суддів і судів може позитивно впливати на якість правосуддя завдяки накопиченню знань і підвищенню професійної спроможності, але існує ризик надмірної ізоляції, вузькості професійного бачення та ослаблення внутрішньої єдності судової влади. Водночас КРЕС зазначає, що серед основних типів спеціалізованих судів у європейських країнах стабільно зберігаються адміністративні, комерційні та трудові суди, тобто власне модель спеціалізації не є периферійною чи архаїчною для європейського правового простору. На рівні транснаціональної цивільної процедури ця тенденція поєднується з розвитком уніфікованих або гармонізованих стандартів розгляду комерційних спорів, що особливо виразно про-

стежується в Принципах транснаціонального цивільного процесу (*ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure*), розроблених Американським інститутом права (*American Law Institute — ALI*) та Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (*International Institute for the Unification of Private Law — UNIDROIT*) [8, 9]. Отже, для європейського правового мислення характерна не опозиція між уніфікацією та спеціалізацією, а їх функціональне поєднання: загальні стандарти забезпечують справедливість та сумісність процедур, а спеціалізація — предметну якість і належну адаптацію правосуддя до складності певних категорій спорів.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (*OECD*), належно організована спеціалізація у комерційних справах сприяє скороченню строків розгляду та підвищенню передбачуваності судових рішень, хоча може обмежувати гнучкість розподілу ресурсів і міжгалузевий обмін знаннями [10]. Водночас Світовий банк у своїх інструментах оцінювання комерційних судів (*Commercial Court Assessment Tool*) пов'язує ефективність і передбачуваність правосуддя з інвестиційним кліматом, захистом майнових прав, виконанням контрактів, доступністю кредиту та економічним зростанням [11]. Отже, спеціалізація господарського судочинства має не лише процесуальне, а й макроекономічне значення, оскільки знижує системні витрати правової невизначеності, тоді як уніфікація забезпечує стандартизацію базових процесуальних гарантій.

Порівняльно-правові дослідження [12—14] та дослідження щодо міжнародних комерційних судів [15, 16] зміщують акцент з питання доцільності спеціалізації на проблему вибору її оптимальної інституційної моделі. Європейська практика демонструє різні форми її реалізації: від окремих спеціалізованих судів до спеціалізованих палат у межах загальної судової системи. У новітніх дослідженнях міжнародних комерційних судів (*International Commercial Courts*) спеціалізація розглядається також як інструмент юрисдикційної конкуренції за транскордонні спори. За цієї логіки комерційне правосуддя повинно забезпечувати не лише законність судового рішення, а й інституційні переваги: оперативність, передбачуваність, професійну компетентність і процесуальні інновації. Для України така перспектива є особливо значущою в умовах повоєнного економічного відновлення, оскільки

ефективність господарського правосуддя безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість держави та стабільність національного господарського обороту.

Отже, узагальнення раніше проведених досліджень дає підстави зробити такі висновки. По-перше, правова доктрина поступово відмовляється від спрощеного розуміння спеціалізації як антипода єдності процесуального права. По-друге, важливо розмежовувати рівні аналізування: уніфікація має оцінюватися насамперед на рівні принципів, базових гарантій, моделей процесуального менеджменту та стандартів справедливого суду, а спеціалізація — на рівні предметної юрисдикції, організації судової системи, професійної експертизи суддів і адаптації процедур до специфіки господарських спорів. По-третє, спеціалізація в господарському судочинстві має не лише процесуальне, а й економіко-правове значення, оскільки безпосередньо впливає на якість контрактного правозастосування, стабільність господарського обороту та інвестиційну довіру до держави. Саме тому уніфікацію та спеціалізацію в господарському судочинстві доцільно розглядати не як діалектику взаємовиключних протилежностей, а як модель керованої синергії: уніфікація формує спільний стандарт належного правосуддя, а спеціалізація забезпечує його галузеву релевантність, професійно компетентне та економічно ефективно втілення. Наукова прогалина, яка зберігається в сучасній літературі, полягає в недостатньому опрацюванні саме багаторівневої моделі такого поєднання щодо господарського судочинства України.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретико-правової та функціонально-практичної природи співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві, а також визначенні оптимальної моделі їх поєднання в сучасних умовах розвитку судової системи України.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: розкрити зміст понять уніфікації та спеціалізації в процесуально-правовому та господарсько-процесуальному аспектах; визначити рівні, форми та прояви уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві; з'ясувати вплив уніфікації процесуальних засад на збереження та розвиток спеціалізації господарської юрисдикції; оцінити значення спеціалізації господарського судочинства для забезпечення якості правосуддя,

правової визначеності й ефективності господарського обороту; сформулювати авторський підхід до моделі синергійного поєднання уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві України.

Результати дослідження. У теорії процесуального права уніфікація розглядається як один із ключових механізмів забезпечення єдності судочинства. Її сутність полягає у формуванні спільного процесуального каркаса для різних видів судових процедур (узгоджених принципів правосуддя, єдиного понятійного апарату, співмірних стандартів доказування, подібних моделей перегляду судових рішень, уніфікованих гарантій доступу до суду та ін.). У цьому аспекті уніфікація виконує не лише системоутворювальну, а й гарантійну функцію, оскільки мінімізує необґрунтовані відмінності в процесуальному статусі учасників спору залежно від виду юрисдикції та забезпечує передбачуваність судової практики. Водночас у сучасному праворозумінні уніфікація не означає повної однамітності процесуального регулювання. Її зміст полягає у забезпеченні функціональної сумісності процесуальних інститутів різних видів судочинства. Основні процесуальні конструкції мають будуватися за спільною логікою — від принципів змагальності, пропорційності та процесуальної економії до правил доказування, строків і оскарження судових рішень. Такий підхід дає змогу поєднати єдність процесуальних гарантій зі збереженням галузевої специфіки. Отже, уніфікація не заперечує диференціації, а визначає її межі: спеціальні процесуальні режими є виправданими лише тоді, коли вони обумовлені природою відповідної категорії спорів і не підривають загального стандарту справедливого судочинства.

У європейському правовому просторі тенденція до уніфікації процесуальних стандартів пов'язана передусім з реалізацією права на справедливий суд (*fair trial*), закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенції) та розвинутого в практиці Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). У цьому контексті уніфікація спрямована насамперед на забезпечення мінімальних стандартів справедливого правосуддя (незалежності суду, змагальності процедури, рівності сторін і розумного строку розгляду справи), а не повне усунення міжгалузевих процесуальних відмінностей. Концептуальним відображенням

цієї тенденції є розроблення транснаціональних моделей цивільного процесу, зокрема Принципів транснаціонального цивільного процесу та Модельних європейських правил цивільного процесу [8, 9]. Ці документи спрямовані на формування універсального ядра процесуальних стандартів, сумісного з різними правовими традиціями. Їх значення полягає у демонстрації сучасної моделі розвитку процесуального права, де уніфікація базових гарантій правосуддя поєднується зі збереженням національної та інституційної специфіки судочинства.

Отже, уніфікація — це системний напрям еволюції судочинства, спрямований на формування спільного стандарту судового захисту. Її призначення полягає не у нівелюванні відмінностей між окремими видами процесу, а у забезпеченні, щоб ці відмінності залишалися змістовно обґрунтованими, пропорційними та сумісними з єдиними вимогами справедливого правосуддя. *Уніфікацію процесуального права* можна визначити, на нашу думку, як напрям законодавчого розвитку процесуальної форми судочинства, що полягає у встановленні та узгодженні спільних принципів, інститутів і процедур здійснення правосуддя у різних видах судочинства з метою забезпечення єдності процесуальних гарантій, послідовності судової практики та цілісності функціонування судової системи.

Спеціалізація в господарському судочинстві не є антитезою уніфікації, а виконує іншу нормативно-інституційну функцію. Якщо уніфікація забезпечує єдність процесуальних гарантій, то спеціалізація — предметну адекватність правосуддя характеру спору. Це форма диференціації судової діяльності, зумовлена ускладненням правового регулювання, зростанням економічної та технічної складності спорів і потребою в підвищеній професійній компетентності суду. Саме в цьому сенсі спеціалізація не зводиться до організаційного поділу судів, а накопичує юрисдикцію, фахову експертизу та релевантний процесуальний досвід. Цінність спеціалізації полягає не в наявності окремого суду чи палати, а в її функціональному результаті: поглибленні знань судді у відповідній сфері, формуванні сталості та передбачуваної практики, кращому врахуванні економічних, технічних і соціальних параметрів спору тощо. КРЄС прямо вказує, що спеціалізація підвищує якість рішень, сприяє послідовності практики і, відповідно, правовій визначеності, і водночас застерігає від її абсо-

лютизації, оскільки надмірна вузькість може призводити до сегментації права, зниження міжгалузевої чутливості суду та послаблення єдності судової влади [7]. Отже, коректно говорити не про самодостатність спеціалізації, а про її інституційно збалансовану модель.

Спеціалізація реалізується щонайменше у трьох формах: *інституційній* — через створення окремих спеціалізованих судів; *внутрішньо-судовій* — через палати, колегії або секції у складі суду; *персональній (функціональній)* — через розподіл категорій справ між суддями відповідно до їхнього фахового профілю. Така типологія форм має не лише організаційне, а й методологічне значення, оскільки дає змогу відмежувати власне спеціалізацію від простої адміністративної диференціації навантаження. *Спеціалізацію у процесуальному праві*, вважаємо, можна визначити як інституційний принцип організації судочинства, закріплений у системі судоустрою, відповідно до якого визначені законом категорії справ розглядаються спеціалізованими судами або суддями з огляду на характер правовідносин, що становлять предмет спору, з метою забезпечення належної якості, професійної компетентності й ефективності здійснення правосуддя.

У господарському судочинстві уніфікація і спеціалізація не утворюють антагоністичної пари, як нам видається. Йдеться про різнорівневі механізми організації правосуддя. Уніфікація забезпечує нормативну єдність процесуальної форми через спільні стандарти доступу до суду, змагальності, доказування, апеляційного й касаційного перегляду, тоді як спеціалізація забезпечує предметну адекватність судового захисту в сфері господарського обороту. Спеціалізацію в господарському судочинстві доцільно визначати не описово, через перелік категорій справ, а функціонально — як концентрацію юрисдикції, суддівської експертизи та процесуальних інструментів, необхідних для розв'язання спорів, у яких юридичний конфлікт невіддільний від економічного змісту. Її призначення полягає у зменшенні помилок кваліфікації, підвищенні передбачуваності практики, скороченні трансакційних витрат сторін та забезпеченні рішень, придатних для реального економічного виконання. У цьому аспекті господарське судочинство обслуговує не лише охоронну, а й системно-економічну функцію правосуддя, оскільки якість розв'язання господарського

спору прямо впливає на стабільність обороту, кредитну дисципліну, корпоративне управління, інвестиційну довіру тощо. Уніфікація в господарському процесі має межі: вона виправдана настільки, наскільки уніфікує гарантії справедливого суду, але втрачає раціональність там, де нівелює юрисдикційну визначеність і професійну спеціалізацію. Тож сучасну модель розвитку господарського судочинства треба розуміти як поєднання уніфікованої процесуальної структури та спеціалізованої юрисдикційної реалізації. Не єдина форма замість спеціалізації, а єдині стандарти через спеціалізацію — саме така конструкція найповніше відповідає як європейському підходу до спеціалізації суддів, так і логіці господарських спорів, для яких формальна процесуальна рівність без предметної компетентності суду не гарантує ані якості правосуддя, ані його ефективності.

Якщо *уніфікація* в контексті господарського процесуального права — це нормативно зумовлений процес узгодження й стандартизації процесуально-правових норм, інститутів і процедур розгляду господарських спорів із загальними засадами судочинства, спрямований на забезпечення однакового рівня процесуальних гарантій судового захисту та узгодженого функціонування господарського судочинства в системі судоустрою України, то *спеціалізація* — це закріплений у системі судоустрою та процесуального права принцип організації правосуддя, відповідно до якого розв'язання справ, що виникають із господарських правовідносин і пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, віднесено до компетенції спеціалізованих господарських судів і суддів, які володіють відповідною професійною спеціалізацією, що забезпечує належне застосування норм господарського права, ефективний та передбачуваний судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання й стабільність господарського обороту. Зазвичай співвідношення уніфікації та спеціалізації подається через протиставлення двох альтернативних моделей розвитку судочинства: або посилення єдності процесуальних форм, або поглиблення спеціалізованих юрисдикцій. Такий підхід до питання видається дещо однобоким, оскільки виходить із припущення про їх взаємовиключний характер. Натомість аналізування еволюції сучасних судових систем свідчить, що уніфікація і спеціалізація функціонують як взаємодоповнювальні елементи орга-

нізації правосуддя. Уніфікація забезпечує нормативну єдність процесуальної форми через універсальні гарантії доступу до суду, змагальності, доказування та перегляду судових рішень, тоді як спеціалізація спрямована на досягнення предметної адекватності правосуддя у сферах правовідносин, що характеризуються підвищеною складністю (зокрема економічною, якщо йдеться про господарське судочинство).

З огляду на це, на нашу думку, назріла потреба розроблення та обґрунтування теоретичної моделі динамічного балансу уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві, яка б виходила із того, що ці явища утворюють процесуальний континуум, а не полярну опозицію один одному. Їх співвідношення визначається не абстрактною пріоритетністю одного принципу, а функціональними параметрами конкретної судової справи. У межах пропонованої моделі оптимальна конфігурація процесуального регулювання формується під впливом трьох груп чинників: характеру спору, стадії судового провадження та суб'єктного складу спірних правовідносин.

По-перше, рівень спеціалізації корелює з *економічною складністю правового конфлікту, характером спору*. У спорах, де юридичний конфлікт має стандартну майнову природу, процесуальна форма може залишатися переважно уніфікованою. Натомість у справах, пов'язаних, наприклад, із корпоративним управлінням, фінансовими інструментами чи неплатоспроможністю, ефективність правосуддя прямо залежить від концентрації спеціалізованої суддівської експертизи та застосування спеціальних процесуальних механізмів. У цих випадках спеціалізація виконує не лише процедурну, а й економіко-правову функцію, оскільки впливає на стабільність господарського обороту, передбачуваність корпоративних відносин, інвестиційну довіру до юрисдикції тощо.

По-друге, співвідношення уніфікації та спеціалізації змінюється залежно від *стадії провадження у справі*. На початкових етапах провадження домінує над уніфікованим процесуальним режимом, який забезпечує рівний доступ до правосуддя та формальну визначеність процедури. На стадії розгляду справи по суті посилюється значення спеціалізації, адже саме тут виникає потреба у професійній інтерпретації складних господарських правовідносин. Натомість стадії апеляційного та касаційного

перегляду знову тяжіють до уніфікації, оскільки їх ключовою функцією є забезпечення єдності судової практики та однакового застосування норм права.

По-третє, на процесуальний баланс впливає *суб'єктний склад*. Якщо правовідносини виникають між професійними учасниками господарського обороту, спеціалізований процесуальний режим є виправданішим, тому що сторони діють у середовищі підвищеної правової та економічної компетентності. Водночас участь у спорі фізичної особи, яка не здійснює підприємницької діяльності, або публічного суб'єкта об'єктивно підсилює значення уніфікованих процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення рівності сторін і доступності правосуддя.

Вважаємо, у сучасних умовах господарське судочинство доцільно розглядати не лише як процесуальну форму захисту, а як інститут господарського правопорядку. Під *господарським правопорядком* мається на увазі сформований у результаті реалізації системи правових норм і принципів стан упорядкованості та передбачуваності господарських відносин, за якого діяльність учасників господарського обороту здійснюється в межах встановленого правового режиму господарювання, що забезпечує свободу підприємництва, стабільність майнового обороту, добросовісну конкуренцію, баланс приватних і публічних інтересів та інституційно гарантований захист прав і законних інтересів у сфері господарської діяльності. Господарське судочинство пропонується розглядати як інститут господарського правопорядку, адже саме через нього забезпечується реальна дія норм, що регулюють господарські відносини, і гарантується стабільність господарського обороту. Господарське судочинство виконує гарантійну функцію правопорядку — забезпечує судовий захист прав та законних інтересів учасників господарських відносин, що є необхідною умовою реалізації свободи підприємницької діяльності, захисту власності та виконання господарських зобов'язань. Через механізм розв'язання господарських спорів судочинство забезпечує правову визначеність і передбачуваність господарського обороту, оскільки формує стабільну практику застосування норм господарського та суміжного законодавства. По-третє, господарські суди виконують інституційну функцію забезпечення господарського правопорядку, тому що через розв'язання господар-

ських спорів вони відновлюють порушені права учасників господарських відносин, підтверджують обов'язковість господарських зобов'язань і формують передбачувану практику застосування норм господарського законодавства. Це безпосередньо впливає зі змісту ст. 2 ГПК України, яка завданням господарського судочинства визначає справедливе, неупереджене та своєчасне розв'язання спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності, а також розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарських судів, з метою ефективного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави. Таке нормативне визначення свідчить, що господарське судочинство законодавчо сконструйоване не як універсальна процесуальна форма розгляду приватноправових спорів загалом, а як спеціалізований інституційний механізм вирішення конфліктів, що виникають у сфері господарського обороту. Внаслідок цього його функціональне значення не обмежується індивідуальним відновленням порушеного права. Через формування сталої практики розв'язання господарських спорів господарське судочинство забезпечує правову визначеність у сфері господарювання, підтримує стабільність договірного обороту, впливає на ефективність кредитних, інвестиційних, корпоративних та інших відносин, процедур неплатоспроможності, конкурентного середовища тощо. У цьому аспекті господарське судочинство є не лише процесуальною формою судового захисту, а й інституційним елементом забезпечення господарського правопорядку, оскільки його діяльність безпосередньо впливає на передбачуваність і стабільність функціонування економічної системи загалом.

Економіко-правове призначення господарського судочинства полягає не лише у розв'язанні спорів, а насамперед у зниженні правової невизначеності в господарському обороті та інституційному забезпеченні ринкової взаємодії. Для учасників господарських відносин вирішальне значення має не формальна наявність права на звернення до суду, а якість судового механізму: визначеність юрисдикції, розумність строків розгляду, належна професійна кваліфікація спору, послідовність підходів до доказування, повнота мотивування судових актів і реальна виконуваність рішень. Саме ці характеристики обумовлюють економічний ефект

правосуддя, оскільки впливають на обсяг трансакційних витрат, потребу в надмірному договірному самозахисті, резервуванні ризиків, ускладнених комплаєнс-процедурах, страхуванні наслідків судової помилки тощо. У цьому сенсі господарське судочинство виконує не лише охоронну, а й інфраструктурну функцію: через нього право забезпечує передбачуваність господарського обороту і стабільність господарського порядку. Такий підхід узгоджується з міжнародними інституційними оцінками. Так, Світовий банк у межах індикатора верховенства права (*rule of law*) прямо пов'язує його зі сприйняттям якості забезпечення виконання договорів, захисту прав власності та функціонування судів [11, 17, 18], а Організація економічного співробітництва та розвитку розглядає ефективність судової системи як чинник економічної діяльності та розвитку [10, 19].

З огляду на це господарське судочинство можна розглядати також як складову інвестиційної безпеки держави [20]. Інвестор оцінює юрисдикцію не лише за змістом матеріально-правового регулювання, а й за здатністю судової системи компетентно, своєчасно й передбачувано захищати корпоративні, договірні, речові, фінансові та інші майнові права, що опосередковують господарський оборот. Нездатність судової системи забезпечити належне розв'язання спорів щодо корпоративного управління та контролю, відчуження часток, фінансових інструментів, забезпечення кредиту, конкурентних відносин, неплатоспроможності тощо об'єктивно підвищує правову премію за ризик і, як наслідок, вартість капіталу для національної економіки. Саме тому концентрація відповідних категорій спорів у межах господарської юрисдикції, передбачена ст. 20 ГПК України, має не лише техніко-процесуальне, а й системне економіко-правове значення — формує спеціалізований центр судової компетенції щодо базових конфліктів господарського обороту. Така логіка узгоджується і з програмними документами щодо відновлення та модернізації економіки України: у Плані України в межах *Ukraine Facility* [21] підвищення конкурентоспроможності, залучення інвестицій у продукцію з вищою доданою вартістю та зростання продуктивності прямо пов'язані з якістю інституційних перетворень.

Спеціалізація господарського судочинства не може розглядатися як історична інерція або данина інституційній традиції. Її підстава є

функціональною та економіко-правовою. Господарський спір у переважній більшості випадків є спором не лише про належність суб'єктивного права, а про юридичний розподіл економічного ризику в організованому господарському обороті. Саме тому його належне розв'язання потребує від суду не формального застосування норми, а здатності працювати з корпоративними конструкціями, фінансовими інструментами, забезпечувальними механізмами, бухгалтерською та кредитною логікою, реструктуризаційними моделями, а також з наслідками судового втручання для платіжної дисципліни, обороту активів і стабільності ринкових зв'язків. У цьому значенні спеціалізація забезпечує предметну релевантність правосуддя, тобто відповідність процесуальної форми та суддівської компетентності складній економічній природі спору.

За цих умов теза про доцільність подальшого розчинення господарської юрисдикції у загальному цивільному процесі не має належного порівняльно-правового обґрунтування. Міжнародна практика демонструє іншу закономірність: не відмову від спеціалізації, а її поєднання з уніфікованими стандартами справедливого суду. Світовий банк виходить із того, що спеціалізовані комерційні суди, палати або судді є інструментом підвищення ефективності розгляду комерційних справ [11, 17, 18]. Європейський банк реконструкції та розвитку у рамках проекту *Cross-Regional Court Performance Assessment* оцінює функціонування судових систем держав операцій Банку за низкою індикаторів, зокрема у розрізі розв'язання комерційних спорів (*commercial dispute resolution*). За результатами оцінювання Україна у цьому вимірі демонструє показники дещо вищі за середні, як порівняти з іншими країнами, охопленими дослідженням. Такий результат зумовлений, зокрема, рівнем спеціалізації комерційного судочинства, а також відносною ефективністю та результативністю розгляду комерційних спорів. Підкреслено, що спеціалізовані господарські суди функціонують в Україні як окрема система з початку 1990-х років, а у розгляді господарських справ застосовуються специфічні процесуальні механізми, які модифікують загальні правила судочинства. Саме поєднання спеціалізації, інституційної автономії та процесуальної адаптації до природи господарських спорів розглядається як один із чинників, що впливає на рівень розвитку системи розв'язання відповідних спорів у дослід-

жуваних юрисдикціях [22—25]. Отже, господарська юрисдикція в Україні не може розглядатися як історичний рудимент інституційної архітектури судової системи. Вона сформувалась як спеціалізована інституційна підсистема правосуддя, що має певні вимірювані функціональні переваги у сфері розгляду господарських спорів. За цих умов обґрунтованим видається підхід, відповідно до якого подальший розвиток господарського судочинства має відбуватися не шляхом інституційної нівеляції спеціалізації, а шляхом його модернізації та інтеграції із загальними стандартами ефективного правосуддя.

Водночас автономія господарського процесу не означає його ізоляції від загальних стандартів правосуддя. Навпаки ГПК України побудований як спеціалізований, але нормативно відкритий процесуальний акт. Він прямо підпорядковує судові провадження принципу верховенства права, зобов'язує застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ, допускає врахування звичаїв ділового обороту, визначає наказне і позовне провадження, диференціює останнє на загальне і спрощене, а також передбачає спеціальний режим розгляду справ про банкрутство (неплатоспроможність) з урахуванням положень Кодексу України з процедур банкрутства. Окремо ГПК України закріплює критерії вибору між загальним і спрощеним позовним провадженням залежно від ціни позову, значення справи, способу захисту, категорії та складності спору, обсягу доказів, кількості учасників і суспільного інтересу. Тож уніфікація загальних процесуальних гарантій вже сьогодні поєднується в господарському процесі з внутрішньою диференціацією процесуальних форм. З огляду на це межі уніфікації мають визначатися не формальною ідеєю зближення кодексів, а критерієм функціональної придатності процесуальної форми до природи господарського спору. Уніфікація виправдана там, де йдеться про універсальні стандарти правосуддя: верховенство права, рівність учасників процесу, змагальність, диспозитивність, пропорційність, розумні строки, належне мотивування рішень, доступ до перегляду та цифровізацію судових процедур. Проте вона стає дисфункційною тоді, коли нівелює предметну специфіку господарського спору, руйнує компетентнісну концентрацію і послаблює передбачуваність правозастосування. За таких умов зовнішнє спрощення процесу може мати

зворотний ефект, призводить до посилення юрисдикційної невизначеності, збільшення трансакційних витрат бізнесу, підвищення ризику судової помилки та погіршення якості правового середовища для інвестицій, кредитування і реструктуризації. Тому оптимальною для України видається не модель асиміляції господарського процесу з адміністративним та цивільним, а модель координованої автономії, коли відбувається самостійний спеціалізований процесуальний акт (ГПК України), заснований на спільних конституційних і конвенційних стандартах, але спеціалізований у тих елементах, де економічна природа господарського спору об'єктивно вимагає окремого регулювання. Переваги такої моделі мають як теоретичний, так і практичний характер. По-перше, вона відповідає конструкції господарської юрисдикції, закріпленій у ст. 20 ГПК України, яка концентрує в межах цієї юрисдикції спори, структурно пов'язані з господарською діяльністю, корпоративними відносинами, фінансовими інструментами, забезпечувальними правочинами, речовими правами у господарському обороті та неплатоспроможністю. По-друге, вона узгоджується з телеологією ст. 2 ГПК України, оскільки орієнтує судочинство не на формальне завершення спору, а на ефективний захист прав та інтересів у сфері господарської діяльності. По-третє, вона інституційно сумісна з потребами повоєнного відновлення, для якого критично важливим є існування юрисдикції, здатної забезпечувати якісне розв'язання спорів щодо активів, корпоративного управління та контролю, кредитування, забезпечення зобов'язань, реструктуризації та банкрутства. По-четверте, вона відповідає загальній міжнародній тенденції, адже в сферах підвищеної економічної складності ефективність правосуддя усе більше залежить від предметної експертизи суду, оскільки за відсутності такої експертизи ризик індивідуальної судової помилки перетворюється у ризик системного викривлення ринкових стимулів. Саме тому співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві доцільно осмислювати не як діалектику взаємовиключних начал, а як синергію: уніфікація забезпечує нормативну єдність стандартів правосуддя, тоді як спеціалізація забезпечує їх предметну та економічну релевантність.

Наші міркування не суперечать загальному євроінтеграційному поступу України. Це пояс-

нюється тим, що у міжнародному та європейському правопорядку співвідношення уніфікації та спеціалізації комерційного судочинства вирішується не через нав'язування єдиної інституційної моделі, а через поєднання універсальних процесуальних гарантій із національно-варіативними формами судової організації. Конвенційний, європейсько-правовий стандарт не вимагає ані обов'язкового існування окремих господарських (комерційних) судів, ані їх інституційного усунення. Нормативно значущим є інше: будь-яка обрана модель (окрема комерційна юрисдикція, спеціалізовані палати чи спеціалізовані судді в межах загального суду) має забезпечувати право на суд, незалежність і безсторонність суду, встановленого законом, розумний строк розгляду, правову визначеність і реальне виконання рішення. Звідси впливає важливий для України висновок: предметом реформи має бути не формальне зближення господарського, адміністративного і цивільного процесів, а межа допустимої уніфікації, за якої зберігаються функціональні переваги спеціалізації.

Практика ЄСПЛ підтверджує, що господарські (комерційні) спори повною мірою охоплюються гарантіями ст. 6 Конвенції, зокрема, коли заявником є юридична особа — суб'єкт господарювання. Для ЄСПЛ визначальною є не галузева назва юрисдикції, а реальна здатність національного механізму забезпечити ефективний судовий захист прав (суб'єктів господарювання). Саме тому ЄСПЛ послідовно оцінює доступність суду, недопустимість надмірного формалізму, стабільність остаточних рішень, захист від позапроцесуального впливу та належне виконання рішень (у господарських (комерційних) спорах) як складові єдиного стандарту справедливого суду. У справах проти України [26—29] ЄСПЛ уже застосовував ці критерії саме до господарського судочинства, констатуючи порушення через наявні обмеження доступу до суду, порушення правової визначеності та втручання неюрисдикційного характеру у розв'язання великих майнових спорів. Щодо спеціалізації особливе значення мають два орієнтири практики ЄСПЛ. Перший полягає в тому, що Конвенція не встановлює обов'язку держави створювати суди певного рівня чи певної спеціалізації. Отже, з неї не випливає й обов'язок мати окрему систему комерційних (господарських) судів. Другий полягає в тому, що якщо держава обрала спеціалізовану модель, така юрисдикція повинна

відповідати критерію «суд, встановлений законом» не формально, а істинно — як суд, організований і сформований у спосіб, сумісний з верховенством права та захистом від довільного впливу. Отже, з позицій Конвенції спеціалізація є допустимою не сама по собі, а лише як належно інституціоналізована форма здійснення правосуддя в межах єдиних гарантій ст. 6.

Нормативна доктрина Ради Європи конкретизує цей підхід. У Висновку № 15 (2012) КРЕС [7] прямо вказано, що спеціалізація може підвищувати ефективність і якість правосуддя завдяки поглибленню експертизи, але спеціалізовані суди й суди мають запроваджуватися лише тоді, коли це об'єктивно обумовлено складністю чи специфікою правовідносин. Водночас спеціалізовані суди повинні залишатися частиною єдиного судового корпусу, статус спеціалізованих і «загальних» судів має бути рівним, а правила незалежності, етики, відповідальності, призначення, просування і дисциплінарної відповідальності — однаковими. Отже, європейський стандарт визнає не ізольовану, а інтегровану спеціалізацію: спеціалізація виправдана лише настільки, наскільки вона підвищує компетентність без руйнування єдності правосуддя.

Підхід, запропонований Європейською Комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи (CEPEJ — *European Commission for the Efficiency of Justice*), переводить проблему співвідношення уніфікації та спеціалізації судочинства з площини протиставлення у площину емпірично верифікованих показників функціонування судової системи. У межах інструментарію CEPEJ ключове значення мають такі індикатори, як коефіцієнт завершення справ (*clearance rate*) та розрахунковий строк розгляду справ (*disposition time*). Саме ці показники використовуються для оцінювання здатності судової системи своєчасно й ефективно опрацьовувати потік справ. У профілі України, підготовленому CEPEJ за результатами оцінювання судових систем, показники обчислюються окремо для категорії цивільних і господарських судових справ (*civil and commercial litigious cases*). За відповідними даними, для судів першої інстанції розрахунковий строк розгляду справ (*disposition time*) у цій категорії становив 169 діб, тоді як для держав — членів ЄС за попередній цикл оцінювання (2022) медіанне значення становило 239 діб [31—33]. Це принципово важливо. Порівняльна європейська оцінка ефективності

правосуддя не виходить із формального критерію інституційної відокремленості тієї чи іншої юрисдикції, а зосереджується на її функціональній результативності, тобто здатності забезпечити оперативний, передбачуваний і якісний розгляд спорів. Із цієї точки зору інституційна спеціалізація або навпаки уніфікація процесуальних форм не становить самодостатньої цінності. Вона підлягає оцінюванню через її вплив на ефективність здійснення правосуддя. Для господарського судочинства України це означає, що питання допустимого рівня уніфікації процесуальних механізмів повинно розв'язуватися за функціональним критерієм: чи сприяє відповідна модель підвищенню швидкості розгляду господарських спорів, стабільності судової практики та передбачуваності правозастосування. Відповідно, уніфікація процесуальних інститутів є виправданою лише тією мірою, якою вона підсилює ефективність господарського судочинства, тоді як збереження або поглиблення спеціалізації має оцінюватися через її здатність забезпечувати належну компетентність суду та адекватність процесуальної форми економічній природі господарських спорів.

Право ЄС застосовує не інституційну, а функціональну модель зближення регулювання у сфері розв'язання цивільних і комерційних спорів. Його нормативна логіка полягає не в уніфікації організаційної форми суду, а в уніфікації або гармонізації тих елементів процедури, від яких залежить правова визначеність транскордонного обороту, ефективність судового захисту та стабільність внутрішнього ринку [34, 35]. Найвиразніше це простежується у Регламенті (ЄС) № 1215/2012 [36], який поширюється на «цивільні та комерційні справи» незалежно від того, чи розглядаються вони загальним, комерційним або іншим компетентним судом чи трибуналом. Отже, для права ЄС визначальним є не інституційний статус органу, а єдність правил міжнародної юрисдикції, визнання та виконання судових рішень як передумова взаємної довіри між державами-членами. Такий самий підхід відтворюється і в актах вторинного права ЄС. Директива 2008/52/ЄС [37] не уніфікує модель суду, а формує спільні процесуальні орієнтири щодо медіації у цивільних і комерційних справах, зокрема через заохочення до використання медіації та забезпечення можливості надання виконавчої сили угодам, досягнутим за її результатами. Тим самим право ЄС

зміщує акцент з інституційної будови судочинства на ефективність способів урегулювання спору та зменшення трансакційних витрат сторін. Подібну регуляторну техніку виявляє Директива 2011/7/ЄС [38], мета якої прямо визначає належне функціонування внутрішнього ринку шляхом боротьби з простроченням платежів у комерційних операціях. Її зміст також не пов'язаний із нав'язуванням державам-членам певної моделі спеціалізованого комерційного суду. Натомість вона уніфікує матеріально та процесуально значущі наслідки прострочення, що мають забезпечити передбачуваність комерційного обороту, захист кредитора та дисципліну виконання грошових зобов'язань. У цьому аспекті право ЄС знову виходить із пріоритету функціонального результату над інституційною одноманітністю. Ще послідовніше функціональний підхід виражено в Директиві (ЄС) 2019/1023 про превентивну реструктуризацію, неплатоспроможність і звільнення від боргів [39]. Цей акт орієнтований на підвищення ефективності процедур реструктуризації та неплатоспроможності, а також прямо пов'язує якість їх застосування з належною підготовкою судових і позасудових суб'єктів, залучених до відповідних процедур. ЄС визнає, що ефективність спеціалізованого розгляду досягається насамперед професійною компетентністю, швидкістю, якістю адміністрування та передбачуваністю результату, а не формальним запровадженням єдиної організаційної моделі суду. Отже, *acquis* ЄС не підтримує уніфікації судової інституції як самоцілі. Його регуляторний пріоритет полягає в іншому: забезпеченні однакових функціональних характеристик правосуддя у цивільних і комерційних справах (юрисдикційної визначеності, ефективного доступу до врегулювання спору, своєчасності розгляду, виконаності рішень і процесуальної економії). Саме тому для дослідження співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві право ЄС є показовим не як модель інституційної стандартизації, а нормативної синергії, де єдність результату забезпечується без ліквідації різноманіття національних форм судової спеціалізації.

Новітній етап розвитку європейського процесуального права характеризується посиленням тенденції до цифрової уніфікації процедур судового співробітництва. Йдеться не лише про гармонізацію окремих процесуальних інститутів, а й про формування спільної цифрової інф-

раструктури правосуддя в межах ЄС. Ключовими нормативними актами цього етапу стали Регламент (ЄС) 2023/2844 про цифровізацію судового співробітництва та доступу до правосуддя у цивільних, комерційних і кримінальних справах [40], а також Регламент (ЄС) 2020/1783 щодо співробітництва між судами держав-членів у сфері одержання доказів [41] і Регламент (ЄС) 2020/1784 щодо вручення судових і позасудових документів у цивільних або комерційних справах [42]. Системне аналізування цих актів свідчить про формування єдиного процедурно-цифрового простору транскордонного правосуддя. Зазначені регламенти встановлюють обов'язкове використання електронних каналів комунікації між судами та компетентними органами держав-членів, стандартизують формати електронних документів, процедури передавання доказів, порядок вручення процесуальних документів і підтвердження їх отримання. У такий спосіб створюється технологічно уніфікована процесуальна екосистема, у межах якої різні національні моделі судової організації (разом зі спеціалізованими судами або спеціалізованими палатами) функціонують у режимі процедурної сумісності. Звідси випливає висновок, що спеціалізація юстиції у праві ЄС не розглядається як інституційна ізоляція окремих сегментів судової системи. Навпаки, вона передбачає їх інтеграцію у спільний цифровий та процедурний простір правосуддя.

Спеціалізація є інструментом підвищення професійної компетентності судового розгляду, тоді як уніфікація забезпечує сумісність процедур, передбачуваність процесуальних стандартів і ефективність транскордонної взаємодії. Для України ця тенденція має безпосереднє значення у контексті адаптації національної системи правосуддя до європейського правового простору. Поглиблення спеціалізації господарського судочинства може бути доктринально та інституційно виправданим лише за умови одночасної уніфікації базових процесуальних стандартів. До таких стандартів належать: єдині гарантії справедливого судового розгляду (*fair trial*), сумісні цифрові канали судової комунікації, стандартизовані процедури повідомлення учасників процесу та вручення документів, узгоджені правила доказування та обміну доказами, єдині вимоги до мотивування судових рішень, сумісні механізми їх виконання. Отже, в сучасному європейському процесуальному

праві уніфікація і спеціалізація не утворюють антагоністичної пари, а функціонують як взаємодоповнювальні елементи інституційного розвитку судочинства. Уніфікація формує спільну процедурну основу, тоді як спеціалізація забезпечує галузеву адекватність правосуддя та підвищення його експертності.

Висновки. Уніфікація процесуального права — це напрям законодавчого розвитку процесуальної форми судочинства, що полягає у встановленні та узгодженні спільних принципів, інститутів і процедур здійснення правосуддя у різних видах судочинства з метою забезпечення єдності процесуальних гарантій, послідовності судової практики та цілісності функціонування судової системи. Спеціалізація у процесуальному праві — це інституційний принцип організації судочинства, закріплений у системі судоустрою, відповідно до якого визначені законом категорії справ розглядаються спеціалізованими судами або суддями з огляду на характер правовідносин, що становлять предмет спору, з метою забезпечення належної якості, професійної компетентності та ефективності здійснення правосуддя. Уніфікація та спеціалізація не є взаємовиключними принципами організації судочинства. У сучасних правопорядках вони функціонують на різних рівнях правової системи: уніфікація забезпечує єдність процесуальних гарантій і стандартів справедливого суду, а спеціалізація — адаптацію цих стандартів до специфіки окремих категорій спорів. Саме поєднання цих двох принципів формує інституційні передумови для ефективного функціонування господарського судочинства як механізму правового забезпечення господарського обороту. Якщо уніфікація в контексті господарського процесуального права — це нормативно зумовлений процес узгодження й стандартизації процесуально-правових норм, інститутів і процедур розгляду господарських спорів із загальними засадами судочинства, спрямований на забезпечення однакового рівня процесуальних гарантій судового захисту та узгодженого функціонування господарського судочинства в системі судоустрою України, то спеціалізація — це закріплений у системі судоустрою та процесуального права принцип організації правосуддя, відповідно до якого розв'язання справ, що виникають із господарських правовідносин і пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, віднесено до компетенції спеціалізова-

них господарських судів і суддів, які володіють відповідною професійною спеціалізацією, що забезпечує належне застосування норм господарського права, ефективний та передбачуваний судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та стабільність господарського обороту.

Пропонована модель динамічного балансу уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві покликана подолати спрощене протиставлення уніфікації та спеціалізації. Уніфікація формує базову процесуальну структуру правосуддя, тоді як спеціалізація забезпечує її функціональну адаптацію до економічно складних правовідносин. Вони співвідносяться як загальна та спеціальна складові єдиного механізму судового захисту. Ефективність правосуддя визначається не ступенем уніфікації чи спеціалізації окремо, а здатністю судової системи гнучко поєднувати універсальні процесуальні стандарти із концентрацією професійної компетентності в економічно складних категоріях спорів. Саме такий підхід дає змогу забезпечити водночас єдність судової практики та належний рівень експертності правосуддя у сфері господарських відносин.

У сучасних умовах господарське судочинство доцільно розглядати не лише як процесуальну форму захисту, а як інститут господарського правопорядку. Під господарським правопорядком мається на увазі сформований у результаті реалізації системи правових норм і принципів стан упорядкованості і передбачуваності господарських відносин, за якого діяльність учасників господарського обороту здійснюється в межах встановленого правового режиму господарювання, що забезпечує свободу підприємництва, стабільність майнового обороту, добросовісну конкуренцію, баланс приватних і публічних інтересів та інституційно гарантований захист прав і законних інтересів у сфері господарської діяльності. Господарське судочинство є не лише процесуальною формою розв'язання господарських спорів, а й невід'ємним інституційним елементом механізму забезпечення господарського правопорядку, який гарантує стабільність, передбачуваність і ефективність функціонування економічної системи.

Перспективний вектор розвитку господарського судочинства полягає не в його ізоляції та цивілістичній асиміляції, а в поглибленні спеціалізованої автономії в межах єдиних стандар-

тів правосуддя. Це означає збереження самостійного ГПК України, подальшу процесуальну диференціацію складних категорій господарських спорів, посилення інструментів концентрації доказування і протидії зловживанню процесуальними правами, розвиток цифрових рішень, орієнтованих саме на господарський спір, а також поглиблення спеціалізації суддів у справах про банкрутство, корпоративних, конкурентних, земельних та інших спорах. Саме така модель, як видається, найповніше відповідає і нормативному змісту ГПК України, і потребам економіки, для якої ефективність господарського судочинства та якість рішень господарських судів є не похідним, а базовим чинником правової та інвестиційної стійкості. Співвідношення уніфікації та спеціалізації в господарському судочинстві доцільно осмислювати не як діалектику взаємовиключних начал, а як синергію: уніфікація забезпечує нормативну єдність стандартів правосуддя, тоді як спеціалізація — їх предметну та економічну релевантність.

Аналізування європейського нормативного матеріалу та міжнародних стандартів правосуддя свідчить, що концептуальна опозиція «уніфікація або спеціалізація» не відображає реальної логіки розвитку сучасних судових систем. Європейський та міжнародний досвід демонструє іншу нормативну модель організації судочинства: уніфікація має охоплювати фундаментальні гарантії справедливого суду і забезпечувати процедурну сумісність правосуддя, тоді як спеціалізація повинна застосовуватися там, де складність правовідносин і економічна природа спору об'єктивно вимагають поглибленої професійної експертизи суду. У цьому контексті уніфікація виконує функцію формування єдиного стандарту правосуддя, зокрема

щодо доступу до суду, процесуальної рівності сторін, змагальності, розумних строків розгляду справи, мотивування судових рішень і їх виконання. Натомість спеціалізація є інституційним механізмом підвищення якості судового розгляду в тих сегментах правового регулювання, де ефективність правосуддя безпосередньо залежить від концентрації професійної компетентності та накопичення спеціалізованої судової практики. Тож оптимальна модель розвитку судочинства полягає не у протиставленні уніфікації та спеціалізації, а у їх функціональному поєднанні. Уніфікація забезпечує єдність процесуальних гарантій і передбачуваність судового захисту, тоді як спеціалізація формує належний рівень експертності суду та адекватність правосуддя специфіці відповідних правовідносин. З огляду на це найобґрунтованішою для України є модель єдності процесуальних гарантій за диференціації компетентності суду. Такий підхід відповідає і стандартам Конвенції, і сучасним тенденціям *acquis* ЄС у сфері організації правосуддя. Отже, перспективним напрямом розвитку національної судової системи є не інституційне розчинення господарського судочинства у цивільному процесі, а його подальший розвиток як спеціалізованої юрисдикції, інтегрованої в спільний європейський стандарт справедливого, ефективного й передбачуваного правосуддя.

Конфлікт інтересів: Автор (Вікторія РЕЗНИКОВА) є членом редколегії журналу «Економіка та право», але не брала участі у процесі рецензування, оцінювання цієї статті та ухвалення рішення про її публікацію відповідно до рекомендацій COPE. Процедур розгляду матеріалу повністю забезпечив незалежний редактор із залученням зовнішніх рецензентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беляневич О.А. Про уніфікацію і спеціалізацію процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 95—105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_14 (дата звернення: 23.07.2026).
2. Беляневич О.А. Мета сучасного господарського процесуального права: доктринальний погляд. *Право України*. 2020. № 7. С. 13—31. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001250902> (дата звернення: 23.07.2026).
3. Подцерковний О.П. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 1. С. 146—161. URL: <https://lnk.ua/J2dYXYkAz> (дата звернення: 23.07.2026).
4. Саленко О.В. Принцип спеціалізації у національній системі судоустрою. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 94—101. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2018_Salenko.pdf (дата звернення: 23.07.2026).
5. Baliuk I., Namiasenko O. Issues of Commercial Jurisdiction in the Context of Courts Specialization in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10. Iss. 3 (41). P. 703—710. [https://doi.org/10.14505/jarle.v10.3\(41\).02](https://doi.org/10.14505/jarle.v10.3(41).02)

6. Завдання цивільного та господарського судочинства в Україні: теоретико-методологічні засади: монографія / за ред. В.І. Бобрика. Київ: НДІ ППіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2024. 238 с. URL: <https://lnk.ua/TddIIsSdX> (дата звернення: 23.07.2026).
7. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів (м. Париж, 5—6 лист. 2012 р.). URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-the-specialisation-of-judges-/16806a1fc2> (дата звернення: 23.07.2026).
8. Model European Rules of Civil Procedure. European Law Institute. *UNIDROIT*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2021. 536 p. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules/> (дата звернення: 23.07.2026).
9. ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure. *UNIDROIT*. Rome, 2004. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).
10. Palumbo G., Giupponi G., Nunziata L., Mora-Sanguinetti J. Judicial Performance and Its Determinants: A Cross-Country Perspective (OECD Economic Policy Papers. № 5). Paris: OECD Publishing, 2013. 36 p. <https://doi.org/10.1787/5k44x00md5g8-en>
11. Gramckow Heike P., Ebeid Omniah. Commercial court and enforcement assessment tool (English). Washington, D.C.: World Bank Group, 2016. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/481441467998819125> (дата звернення: 23.07.2026).
12. Lohvinenko M., Rudenko L., Shunko M., Pylypenko O., Vysotskyi A. Specialised Courts of Ukraine and European Countries: A Comparative Legal Analysis. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5. No. 2 (14). P. 122—133. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000203>
13. Prytyka D. Justice in Commercial Matters: History of Development and Novelties of Ukrainian Reform. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2018. No. 1 (1). P. 35—61. <https://doi.org/10.33327/ajee-18-1.1-a000003>
14. Sorabji J. Court Structures. *Comparative Procedural Law and Justice* / ed. by B. Hess, M. Woo, L. Cadiet, S. Menétrey, E. Vallines García. 2025. Pt 2. Ch. 2. URL: <https://www.cplj.org/publications/2-2-court-structures> (дата звернення: 23.07.2026).
15. Grout C., Blair W. The Role of International Commercial Courts in Commercial Dispute Resolution. *International Commercial Courts: The Future of Transnational Adjudication* / ed. by S. Brekoulakis, G. Dimitropoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 29—51. <https://doi.org/10.1017/9781009023122.004>
16. Walker J. A Comparative Perspective on International Commercial Courts. *International Commercial Courts: The Future of Transnational Adjudication* / ed. by S. Brekoulakis, G. Dimitropoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 115—157. <https://doi.org/10.1017/9781009023122.008>
17. Rule of Law (RL). *World Bank Worldwide Governance Indicators*. 2025. URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/RL-2025.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).
18. Enforcing Contracts Good Practices. *World Bank Group*. URL: <https://subnational.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/enforcing-contracts/good-practices> (дата звернення: 23.07.2026).
19. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Raising Investment and Exports. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/full-report/raising-investment-and-exports_8614bf29.html (дата звернення: 23.07.2026).
20. Резнікова В., Пожоджук Т., Єремєєва Н. Правові засоби забезпечення інвестиційної безпеки в умовах євроінтеграції. *Європейські перспективи*. 2025. № 4. С. 439—447. <https://doi.org/10.71404/EP.2025.4.61>
21. Ukraine Plan 2024—2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).
22. Cross-Regional Court Performance Assessment — Country Report: Ukraine. London: EBRD, 2023. 20 p. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebrd_dxp/assets/pdfs/legal-reform/dispute-resolution/country-reports/country%20report%20ukraine.pdf (дата звернення: 23.07.2026).
23. Are You Ready for Online Courts? *Cross-Regional Court Performance Assessment: Analytical Framework and Results across 17 Economies*. London: EBRD, 2023. URL: <https://2023.lit-ebd.com/wp-content/uploads/2023/10/Are-you-ready-for-online-courts.pdf> (дата звернення: 23.07.2026).
24. Guide on Readiness for the Introduction of Online Courts. London: EBRD, 2023. URL: <https://lnk.ua/36yTr2shC> (дата звернення: 23.07.2026).
25. The Value, Evolution and Impact of Dispute Resolution Activities under EBRD LTP. *Law in Transition Journal*. 2025. URL: <https://lnk.ua/BfMvqh9Aj> (дата звернення: 23.07.2026).
26. Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine (Applications No. 29458/04 and 29465/04). Judgment of 20 July 2006. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467> (дата звернення: 23.07.2026).
27. Case of Melnyk v. Ukraine (Applications No. 23436/03). Judgment of 28 March 2006. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72888> (дата звернення: 23.07.2026).
28. Case of Sovtransavto Holding v. Ukraine (Applications No. 48553/99). Judgment of 25 July 2002. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634> (дата звернення: 23.07.2026).
29. Case of Agrokompleks v. Ukraine (Applications No. 23465/03/). Judgment of 06 October 2011. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122696> (дата звернення: 23.07.2026).

30. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (2022 data): Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 550 p. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-evaluation-report> (дата звернення: 23.07.2026).
31. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (Evaluation cycle 2024, data 2022). Part 1: General analyses. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 174 p. URL: <https://book.coe.int/en/international-law/11966-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2024-evaluation-cycle-2022-data-part-1-general-analyses.html> (дата звернення: 23.07.2026).
32. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (Evaluation cycle 2024, data 2022). Part 2: Country profiles. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 202 p. URL: <https://book.coe.int/en/international-law/11967-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2024-evaluation-cycle-2022-data-part-2-country-profiles.html> (дата звернення: 23.07.2026).
33. Country Profiles: Ukraine — CEPEJ Evaluation Cycle. Strasbourg: Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles> (дата звернення: 23.07.2026).
34. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standards_book_web-1.pdf (дата звернення: 23.07.2026).
35. EU Justice Scoreboard. *European Commission*. 2025. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en (дата звернення: 23.07.2026).
36. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj/eng> (дата звернення: 23.07.2026).
37. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng> (дата звернення: 23.07.2026).
38. Directive 2011/7/EU of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on combating late payment in commercial transactions (recast). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/7/oj/eng> (дата звернення: 23.07.2026).
39. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt. *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1023> (дата звернення: 23.07.2026).
40. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters. *Official Journal of the European Union*. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2844> (дата звернення: 23.07.2026).
41. Regulation (EU) 2020/1783 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union*. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R1783> (дата звернення: 23.07.2026).
42. Regulation (EU) 2020/1784 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union*. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R1784> (дата звернення: 23.07.2026).

Дата надходження: 23.06.2026

Дата прийняття до друку: 16.07.2026

Дата публікації: 28.09.2026

REFERENCES

1. Belianevych O.A. Pro unifikatsiiu i spetsializatsiiu protsesualnoho prava. *Universytetski naukovi zapysky*. 2012. No. 1 (41). P. 95-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_14 [in Ukrainian].
2. Belianevych O.A. Meta suchasnoho hospodarskoho protsesualnoho prava: doktrynalnyi pohliad. *Pravo Ukrainy*. 2020. No. 7. P. 13-31. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001250902> [in Ukrainian].
3. Podtserkovnyi O.P. Dosvid spetsializatsii hospodarskoi (komertsiiinoi) yurysdyktsii v Ukraini ta zakhidnykh kraïnah. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. Vol. 25. No. 1. P. 146-161. URL: <https://lnk.ua/J2dYXYkAz> [in Ukrainian].
4. Salenko O.V. Pryntsyp spetsializatsii u natsionalnii systemi sudoustroiu. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2018. No. 3. P. 94-101. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verстка/3_2018_Salenko.pdf [in Ukrainian].

5. Baliuk I., Namiasenko O. Issues of Commercial Jurisdiction in the Context of Courts Specialization in Ukraine. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2019. Vol. 10. Iss. 3 (41). P. 703-710. [https://doi.org/10.14505/jarle.v10.3\(41\).02](https://doi.org/10.14505/jarle.v10.3(41).02)
6. Zavdannia tsyvilnoho ta hospodarskoho sudochynstva v Ukraini: teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia / za red. V.I. Bobryka. Kyiv: NDI PPIp im. akad. F.H. Burchaka NAPrN Ukrainy, 2024. 238 p. URL: <https://lnk.ua/TddIIsSdX> [in Ukrainian].
7. Vysnovok No. 15 (2012) Konsultatyvnoi rady yevropeyskykh suddiv (KRIeS) do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy pro spetsializatsiiu suddiv (m. Paryzh, 5—6 lyst. 2012 r.). URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-the-specialisation-of-judges-/16806a1fc2> [in Ukrainian].
8. Model European Rules of Civil Procedure. European Law Institute. *UNIDROIT*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2021. 536 p. URL: <https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules/>
9. ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure. *UNIDROIT*. Rome, 2004. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>
10. Palumbo G., Giupponi G., Nunziata L., Mora-Sanguinetti J. Judicial Performance and Its Determinants: A Cross-Country Perspective (OECD Economic Policy Papers. No. 5). Paris: OECD Publishing, 2013. 36 p. <https://doi.org/10.1787/5k44x00md5g8-en>
11. Gramckow Heike P., Ebeid Omniah. Commercial court and enforcement assessment tool (English). Washington, D.C.: World Bank Group, 2016. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/481441467998819125>
12. Lohvinenko M., Rudenko L., Shunko M., Pylypenko O., Vysotskyi A. Specialised Courts of Ukraine and European Countries: A Comparative Legal Analysis. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5. No. 2 (14). P. 122-133. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000203>
13. Prytyka D. Justice in Commercial Matters: History of Development and Novelties of Ukrainian Reform. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2018. No. 1 (1). P. 35-61. <https://doi.org/10.33327/ajee-18-1.1-a000003>
14. Sorabji J. Court Structures. *Comparative Procedural Law and Justice* / ed. by B. Hess, M. Woo, L. Cadiet, S. Menétrey, E. Vallines García. 2025. Pt 2. Ch. 2. URL: <https://www.cplj.org/publications/2-2-court-structures>
15. Grout C., Blair W. The Role of International Commercial Courts in Commercial Dispute Resolution. *International Commercial Courts: The Future of Transnational Adjudication* / ed. by S. Brekoulakis, G. Dimitropoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 29-51. <https://doi.org/10.1017/9781009023122.004>
16. Walker J. A Comparative Perspective on International Commercial Courts. *International Commercial Courts: The Future of Transnational Adjudication* / ed. by S. Brekoulakis, G. Dimitropoulos. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. P. 115-157. <https://doi.org/10.1017/9781009023122.008>
17. Rule of Law (RL). *World Bank Worldwide Governance Indicators*. 2025. URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/RL-2025.pdf>
18. Enforcing Contracts Good Practices. *World Bank Group*. URL: <https://subnational.doingbusiness.org/en/data/exploretopics/enforcing-contracts/good-practices>
19. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Raising Investment and Exports. *OECD*. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/full-report/raising-investment-and-exports_8614bf29.html
20. Rieznikova V., Pozhodzhuk T., Yermieieva N. Pravovi zasoby zabezpechennia investytsiinoi bezpeky v umovakh yevrointehratsii. *Yevropeiski perspektivy*. 2025. No. 4. P. 439-447. <https://doi.org/10.71404/EP2025.4.61> [in Ukrainian].
21. Ukraine Plan 2024—2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>
22. Cross-Regional Court Performance Assessment — Country Report: Ukraine. London: EBRD, 2023. 20 p. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebd_dxp/assets/pdfs/legal-reform/dispute-resolution/country-reports/country%20report%20ukraine.pdf
23. Are You Ready for Online Courts? *Cross-Regional Court Performance Assessment: Analytical Framework and Results across 17 Economies*. London: EBRD, 2023. URL: <https://2023.lit-ebd.com/wp-content/uploads/2023/10/Are-you-ready-for-online-courts.pdf>
24. Guide on Readiness for the Introduction of Online Courts. London: EBRD, 2023. URL: <https://lnk.ua/36yTr2shC>
25. The Value, Evolution and Impact of Dispute Resolution Activities under EBRD LTP. *Law in Transition Journal*. 2025. URL: <https://lnk.ua/BfMvqh9Aj>
26. Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine (Applications Nos. 29458/04 and 29465/04). Judgment of 20 July 2006. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76467>
27. Case of Melnyk v. Ukraine (Applications No. 23436/03). Judgment of 28 March 2006. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72888>
28. Case of Sovtransavto Holding v. Ukraine (Applications No. 48553/99). Judgment of 25 July 2002. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60634>
29. Case of Agrokompleks v. Ukraine (Applications No. 23465/03/). Judgment of 06 October 2011. *HUDOC*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122696>

30. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (2022 data): Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 550 p. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-evaluation-report>
31. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (Evaluation cycle 2024, data 2022). Part 1: General analyses. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 174 p. URL: <https://book.coe.int/en/international-law/11966-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2024-evaluation-cycle-2022-data-part-1-general-analyses.html>
32. European judicial systems — CEPEJ Evaluation Report 2024 (Evaluation cycle 2024, data 2022). Part 2: Country profiles. Strasbourg: Council of Europe, 2024. 202 p. URL: <https://book.coe.int/en/international-law/11967-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2024-evaluation-cycle-2022-data-part-2-country-profiles.html>
33. Country Profiles: Ukraine — CEPEJ Evaluation Cycle. Strasbourg: Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles>
34. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf
35. EU Justice Scoreboard. *European Commission*. 2025. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/eu-justice-scoreboard_en
36. Regulation (EU) No. 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1215/oj/eng>
37. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng>
38. Directive 2011/7/EU of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 on combating late payment in commercial transactions (recast). *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/7/oj/eng>
39. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt. *EUR-Lex. Access to European Union Law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1023>
40. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters. *Official Journal of the European Union*. 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2844>
41. Regulation (EU) 2020/1783 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union*. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R1783>
42. Regulation (EU) 2020/1784 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (recast). *Official Journal of the European Union*. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R1784>

Date of receipt: 23.06.2026

Date of acceptance for publication: 16.07.2026

Date of publication: 28.09.2026

Viktoriya REZNIKOVA,

Corresponding Member of the National Academy of Law Sciences of Ukraine,
Dr. Sci. (Law), Professor, Head of the Department of Economic Law
and Economic Justice Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0149-0710

UNIFICATION AND SPECIALISATION
IN COMMERCIAL ADJUDICATION: DIALECTICS OF
CONTRADICTIONS OR SYNERGY OF DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the relationship between unification and specialisation in commercial adjudication as interrelated directions in the development of the modern system of justice. The research aims to determine their significance for ensuring effective judicial protection of the rights and legitimate interests of participants in commercial legal relations, as well as to substantiate an optimal model for the institutional organisation of commercial jurisdiction with due regard to European standards of justice. The content of the concepts of unification and specialisation is examined in both procedural-law and commercial-procedural dimensions. Particular attention is paid to the conceptual and categorical framework of the study.

The article provides a comprehensive analysis of the scholarly approaches of Ukrainian and foreign researchers to the problem of the relationship between unification and specialisation in procedural law. It also examines the relevant provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the acts of European Union law, and international standards for the organisation of the judiciary. Special attention is given to contemporary trends in the digitalisation of justice and the procedural unification of judicial cooperation in Europe, which are shaping a common infrastructure for cross-border justice and influencing the development of national models of judicial specialisation.

It is substantiated that the regulatory framework of the European Union and international standards of justice do not support a dichotomous approach to the relationship between unification and specialisation. Unification ensures the unity of fundamental procedural guarantees of the right to a fair trial, procedural compatibility, and the predictability of judicial protection, whereas specialisation is aimed at concentrating judicial professional expertise in the adjudication of complex categories of commercial disputes.

The article concludes that the prospective direction for the development of commercial adjudication in Ukraine is not the institutional absorption of commercial jurisdiction by civil procedure, but its further development as a specialised jurisdiction within a unified Convention- and European-based standard of justice. The author substantiates a model of a dynamic balance between unification and specialisation in commercial adjudication as a conceptual basis for the modernisation of commercial justice in Ukraine.

Keywords: adjudication, justice, judicial process, commercial adjudication, commercial procedure, fundamental principles of adjudication, unification, specialisation, European integration, EU acquis.